

Werkgezelschap Godsdienstsociologie en Godsdienstantropologie

Verslag presentaties bijeenkomst 3 februari 2017

Aanwezig:

Joantine Berghuijs, Pieter Boersema, André Droogers, Kees de Groot, Durk Hak, Staf Hellemans, Jan Jonkers, Joris Kregting (secretaris), Chris 't Mannetje, Rein Nauta, Egbert Ribberink, Sipco Vellenga (voorzitter), Paul Vermeer en Nico Vink.

Prof. dr. Staf Hellemans over zijn hoofdstuk 'Secularisatie: Theorieën, kritieken, beoordelingen' dat recent verscheen in het boek 'Gedoofte kaarsen en uitslaande vlammen. De secularisatie onder de loep' (Weyns red. 2015).

Staf geeft een historisch overzicht en een positiebepaling van het begrip secularisatie. Hij onderscheidt drie fasen. Fase 1 gaat over de ontwikkeling van de secularisatietheorie tot en met de jaren zeventig van de vorige eeuw. De sociologie was, vergeleken met de theologie en de filosofie, laat betrokken bij deze ontwikkeling maar heeft volgens Staf wel vier topwerken aangeleverd: van Wilson (*Religion in secular society*, 1966), van Berger (*The sacred canopy*, 1967), van Luckmann (*The invisible religion*, 1967) en van Martin (*A general theory of secularization*, 1978). De gemeenschappelijke deler is het onontkoombare terreinverlies van religie in de moderniteit. Er zijn hierbij ook vragen: over de definitie van religie, over de mate van terreinverlies, over het momentum van dit verlies (niet alleen in de moderniteit) en over de onontkoombaarheid (niet overal van toepassing).

Fase 2 behelst de kritiek op de theorie zoals die in fase 1 is ontwikkeld. Er wordt een *revival* van religie gesignaleerd, de *rational choice theory* komt op (secularisatie kan het gevolg zijn van tijdelijk falen van de religieuze markt), secularisatie wordt beschouwd als een (te) sterk ideologisch verhaal en er komt aandacht voor de *spiritual revolution* en de *subjective turn*. Specifiek voor Nederland zijn de revival, het markt falen en spiritualiteit als vervanging van traditionele religie niet aangetoond en ook voor vele andere Westerse landen zijn er twijfels.

In de huidige tijd, fase 3, is er een herwaardering van de secularisatietheorie. In deze geamendeerde versie pleit Staf ervoor om secularisatie enkel te koppelen aan de georganiseerde religie en het verlies van de sociale betekenis daarvan (nauw verwant aan ontkerkelijking). Secularisatie is dan het einde van de dominantie van wereldreligies. Dit resulteert in een gedaanteverandering van religie: van christelijke kerken naar sekten en kleine religieuze groeperingen, van zwaar naar licht geïnstitutionaliseerde vormen van religie en van strikte naar minder strikte vormen van religie. Er resteren nog aandachtspunten waarop meer onderzoek zich moet richten: wat betreft het verloop van de secularisatie en het universele karakter, wat betreft de rol van het Christendom en naar de betekenis van seculariteit en seculiere bewegingen. Secularisatie dient te worden ingepast in het brede domein van religie. Secularisatie is niet gelijk aan religieuze verandering maar is een deel van het meervoudig transformatieproces van religie.

In de discussie gaat het over ontbrekende aspecten van de begripsbepaling van secularisatie, wanneer het bijvoorbeeld gaat over de factor macht (o.a. in het politieke spectrum), en wat wordt verstaan onder de

sociale betekenis van geïnstitutionaliseerde religie. Ook komt aan de orde dat de theorie meer behelst dan een begripsbepaling, namelijk een (breed) palet aan verklaringen.

Drs. Joris Kregting (PhD-kandidaat Radboud Universiteit Nijmegen) over de verklaring van secularisatie in Nederland tussen 1966 en 2015.

Het boek *God in Nederland 1966-2015* (Bernts & Berghuijs 2016) beschrijft de ontwikkelingen van het kerkelijk geloof in de afgelopen vijftig jaar en gaat tevens in op nieuwe vormen van religiositeit in de afgelopen tien jaar. In het kader van zijn promotieonderzoek probeert Joris verklaringen te geven voor de in het boek geschetste ontwikkelingen.

In het eerste deel van zijn onderzoek test hij verschillende aspecten van de moderniseringstheorie als verklaring voor het secularisatieproces, in termen van het in verval geraken van kerkelijke geloof, in Nederland tussen 1966 en 2015. Het betreffen de modernisering van ideologieën (rationalisering en onderwijsexpansie), van economie (toegenomen welvaart en sociale zekerheid) en van sociale banden (individualisering door urbanisatie, het verdwijnen van het gezin als hoeksteen van de samenleving en het verdwijnen van christelijke socialisatie). Aan de hand van deze sociaal-culturele veranderingsprocessen probeert Joris te verklaren waarom Nederland zich heeft ontwikkeld van een land waarvan in 1966 de meerderheid (59%) regelmatig naar de kerk ging en geloofde in een God of hogere macht ('kerkelijk-religieus'), naar een land waarvan in 2015 de meerderheid (55%) niet naar de kerk gaat en niet gelooft in een God of hogere macht ('seculier').

In het verklaren van dit proces maakt Joris onderscheid tussen drie typen effecten, waarvan de laatste twee effecten plaatsvinden op het macroniveau van de samenleving:

- De verandering van individuele effecten. Een gedragsverandering van een specifieke sociale groep; bijv. hoger opgeleiden worden in de loop der tijd steeds vaker seculier.
- Periode effecten. De context van de samenleving heeft een impact op de religiositeit van allen; bijv. in een sterk geurbaniseerde samenleving zijn sociale banden diffuus en los en dit zorgt bij alle mensen in die samenleving voor een verhoogde kans om seculier te zijn.
- Cohort effecten. De context van de samenleving heeft een extra sterke impact tijdens de 'formatieve jaren', net voor het bereiken van volwassenheid; bijv. wanneer men opgroeit in een tijd waarin hoger opgeleiden met een in hoge mate seculier wereldbeeld de samenleving domineren, dan verhoogt dit de kans om seculier te zijn in het verdere verloop van het leven.

Aan de hand van survey-data van het onderzoek *God in Nederland 1966-2015*, aangevuld met die van Sociaal-Culturele Ontwikkelingen in Nederland, en met macrolevel data over de verandering van de context van Nederland (afkomstig van het CBS), als het bijvoorbeeld gaat over het onderwijsexpansie of de opkomst van de verzorgingsstaat, worden hypothesen getoetst. De belangrijkste bevindingen luiden als volgt: de onderwijsexpansie in Nederland heeft als periode en cohort effect geleid tot secularisatie, datzelfde geldt voor de opkomst van sociale zekerheid als cohort effect (oude generaties Nederlanders zijn opgegroeid in tijden van grote sociale onzekerheid en hierdoor waren zij in hoge mate kerkelijk-religieus). Het proces van urbanisering heeft in Nederland geen impact gehad op secularisatie. En tot slot, de christelijke socialisatie staat onder druk; wanneer men volgens christelijke principes is opgevoed, is het niet meer vanzelfsprekend dat men de rest van het leven kerkelijk-religieus blijft.

In de discussie wordt opgemerkt dat het ontbreekt aan een overzicht waarom nu juist voor deze verklaringen vanuit de moderniseringstheorie is gekozen. En het begin van de onderzoeksperiode, 1966, is om prak-

tische redenen gekozen terwijl er in de periode daaraan voorafgaand ook al ontwikkelingen rondom kerkelijke religiositeit waren. Tevens wordt aan de orde gebracht dat de macro data voor de verklaringen niet altijd specifiek zijn, bijvoorbeeld als het gaat om urbanisering. En datzelfde geldt voor het survey-onderzoek God in Nederland dat niet de mogelijkheid biedt om allerlei niet-religieuze waardenpatronen in de verklaringen te betrekken.